

КОНОТАЦІЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МОВИ І КУЛЬТУРИ

Птуха В. А.

Київський національний лінгвістичний університет

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика характеризується тенденцією до осмислення культурної свідомості окремої нації через засоби мови. Мова, як соціальне явище, повинна розглядатися не лише з позиції іманентної лінгвістики, а й з позиції культурології, насамперед у тісному зв'язку з аналізом соціально-історичних умов життя народу. Лише в такому контексті можливе повноцінне вивчення мови, яка одночасно є і фактом культури, і "дзеркалом", яке відображає її своєрідність.

Цілі статті. Проаналізувати явище "конотації" як результату взаємозв'язку мови і культури.

Наукові результати дослідження. Проблема взаємодії мови і культури завжди перебувала в центрі уваги багатьох лінгвістів, які, незважаючи на різні підходи до її вирішення, розглядають культуру і мову в тісному взаємозв'язку (Є. Верещагін, В. Воробйов, Г. Немищенко, В. Телія, М. Толстой, С. Толстая).

Вперше спробу осмислити це питання зробив ще В. фон Гумбольдт, який розглядав мову і культуру не як окремі системи, а як сутності, вплив яких одна на одну є беззаперечним [10, 145]. Згідно з його концепцією "в мові відображається весь національний характер" [10, 48, 303], і мова залежить від духовної сили народу, яка є життєвим і самостійним началом. Мова є, так би мовити, зовнішнім виявом духу народів: мова народу є його духом, і дух народу є його мовою ..." [10, 80]. Далі концепцію В. фон Гумбольдта розробляли Ш. Баллі, Є. Верещагін, В. Воробйов, В. Костомаров, М. Толстой та ін.).

На засадах праць згаданих учених у сучасній лінгвістиці сформовано три основні підходи до аналізу зв'язку мови і культури: 1) **синкретичний**, 2) **інструментальний**, 3) **інтегрований**.

Представники першого, **синкретичного**, погляду (К. Леві-Строс, Л. Лисиченко, Е. Сепір, Б. Уорф, та ін.) обстоюють тісний взаємозв'язок між мовою і культурою, розглядаючи мову як культурний код нації, а не просто як засіб комунікації і пізнання.

Відповідно до гіпотези лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, культура і мова становлять своєрідний симбіоз: мова "проростає" в культуру, виражає її і є обов'язковою передумовою розвитку всієї культури в цілому [22, 223]. Подібні погляди обстоювали й інші вчені, зокрема, К. Леві-Строс зазначав, що "мова є одночасно і продуктом культури, і її важливим складником, і умовою існування культури; це специфічний засіб існування культури, фактор формування культурних кодів" [14, 158].

Про надзвичайну важливість мови у створенні нової форми біохімічної енергії, яку він назвав енергією людської культури, говорив свого часу академік В. Вернадський [14, 198].

Позиція прихильників другого напрямку – *інструментального* – (С. Атановський, Д. Лихачов, О. Маркарян, С. Тер-Мінасова) зорієнтована на розуміння мови як інструмента, "дзеркала", що відображає факти культури [26, 15].

За такого підходу відношення в діаді "мова-культура" характеризуються як односпрямовані, оскільки, якщо мова відображає дійсність, а культура є невід'ємною частиною тієї дійсності, з якою людина зіштовхується у своєму повсякденному житті, то й мова, відповідно, – звичайний відобразник культури.

На підтвердження цієї тези наведемо слова С. Тер-Мінасової, яка говорить про те, що "мова – це дзеркало культури, в ній відображається не лише реальний світ, який оточує людину, не лише реальні умови її життя, а й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, звичаї, обряди, система цінностей, світогляд" [26, 24]. Тому концептуальне осмислення культури можливе лише через мову, яка є інструментом культури, дійсністю нашого духу, обличчям культури, механізмом, який відкриває перед людиною сферу пізнання [26, 24-26].

Як видно з цих тверджень, роль мови зводиться до формального відображення фактів культури, мова є лише інструментом, який позбавлений будь-якої самостійності.

Інтегрований підхід об'єднує однодумців (В. Воробйов, В. Костомаров, В. Маслова, Г. Немищенко, В. Телія), які послідовні у своїх міркуваннях щодо самодостатності як мови, так і культури. Водночас учені твердо переконані в тому, що хоча мова і культура розвиваються за своїми законами, проте тісно пов'язані між собою. З одного боку, мова, як невід'ємна складова культури, є засобом її пізнання, виражає характерні особливості національного світобачення. З іншого, – культура зберігає неповторність мови, відрізняє її від інших мов світу. Цього погляду дотримується більшість сучасних лінгвістів, і він є ключовим у лінгвокультурологічній теорії, де мова трактується як "акумуляція знань культури" (В. Воробйов); "транслятор культурної інформації" (В. Телія); "засіб представлення основних установок культури" (В. Маслова). При цьому культура з лінгвокультурологічного погляду інтерпретується, перш за все, як сховище безмежного досвіду нації, накопиченого багатьма поколіннями. Натомість її не можна успадкувати генетично, а для передачі наступним поколінням необхідний "провідник", яким і є мова.

Слушну тезу з цього приводу висловив Г. Н. Нешименко: "... обидва феномени – мова і культура – є автономними, але разом з тим тісно пов'язаними знаковими системами, які співвідносяться з мисленням і комунікацією" [21, 79]. Культура і мова перебувають у відношеннях взаємозумовленості й взаємозалежності. Інакше кажучи, культура виражена в мові так само, як мова в культурі.

Поєднувачем знаків мови й концептів культури, результатом їхнього взаємозв'язку, носієм етно- й аксіосемантики, виразником динамічних мовних процесів, зокрема й семантичних, є явище **конотації** (Ю. Апресян, В. Говердовський, М. Комлев, М. Кочерган, В. Телія та ін.).

Термін "конотація", насамперед його зміст, неодноразово змінювався. Не дійшли однак до дослідників в його витлумаченні і в сучасній лінгвістиці.

Прийнято розмежовувати **широке** (В. Говердовський, Г. Колшанський, М. Комлев, В. Телія та ін.) і **вузьке** розуміння конотації (Ю. Апресян, І. Арнольд, А. Мамонтов, Й. Стернін, М. Толстой та ін.).

У **широкому** розумінні до складу конотації входить "будь-який компонент, який доповнює предметно-понятійний (або денотативний), а також граматичний зміст мовної одиниці і надає їй експресивності на основі даних, співвідносних із емпіричним, культурно-історичним знанням та знанням мовців про світ" [23, 236].

Досить широко розуміє конотацію М. Комлев, яка, на його думку, не є елементом матеріальної структури слова-значення; її компоненти утворюються в процесі сприйняття слів-знаків. Він виділяє такі компоненти конотації: суб'єктивний, культурний, польовий, знаковий [13, 35]. Неважко помітити, що компоненти, які включає М. Комлев до складу конотації, не є однорідними; зокрема польовий компонент властивий знаку в системі і не виникає в акті мовлення.

Подібні погляди щодо природи конотації обстоював В. Говердовський, який більш прозоро і точно висвітлює питання конотації в широкому розумінні. Він виділяє чотири компоненти конотації: 1) експресивно-оцінний, 2) контекстний, 3) історично-мовний та 4) історико-культурний, які, в свою чергу, містять близько п'ятнадцяти конотем [9, 20]. Так, історико-культурний компонент конотації складають конотеми ідеологічності й культурності, які можуть набувати ознак "позитивний" чи "негативний" залежно від контексту, ситуації і погляду мовця [9, 20]. Іншими конотемами є евфемістичність, іронічність, меліоративність, пейоративність, підсилення, розмовність, книжність, термінологічність, іншомовність, новизна, архаїчність, культурологічність [9, 17-22].

Саме в рамках широкого підходу до вивчення конотації сформувались різні часткові аспекти дослідження цієї дискусійної і досі не вирішеної проблеми.

Перший – **семіотичний**, який представлений в роботах І. Арнольд Р. Барта, Л. Єльмслева. Тут на перший план виходять мотиви, відповідно до яких мовець перебуває між різними "субкодами" мови (стилями, діалектами, жаргонами), у зв'язку з чим конотація розглядається як зміст, для якого денотативна семантика є вираженням у тексті культурних смислів [11, 67].

Представники даного напрямку вважають, що конотація має місце скрізь, де означуваним виступає знак: "... конотативна система – це система, план вираження якої є власне знаковою системою" [5, 157]. Саме Р. Барт звернув увагу на універсальність конотації як засобу історичної антропології: людська спільнота

відчуває потребу у фіксації вторинних смислів, і в структурі мови закладена можливість задоволення цієї потреби [5, 160].

Когнітивний аспект конотації виявляється під час концептуального аналізу, який набув неабиякої популярності останнім часом (Дж. Лакофф і М. Джонсон) [15]. Досліджуючи метафоричний концепт "спір", йдеться вже не про ідеологію, а про менталітет культурних спільнот: якщо *спір* концептуалізується як *війна*, тобто розуміється *перемога, поразка, оборона, захист*, то тут денотативна семіотика стає планом вираження для конотативної.

Зацікавленість концептуального аналізу для конотації полягає в тому, що під час його проведення помітний не лише прямий, а й зворотній зв'язок денотативної і конотативної семіотик: конотативна семіотика стає вмістищем для денотативної [15, 57].

Психолінгвістичний напрям (Л. Блумфілд, А. А. Леонтьєв) тісно пов'язаний з поняттям асоціації та з емоційною організацією мовлення, частково з її національно-культурним аспектом, який розглядається у зв'язку з особливостями сприйняття мови. Психолінгвісти не відмежовують конотацію від значення. Наприклад, Л. Блумфілд, трактуючи конотацію згідно з біхевіористською теорією, представляє її як "сукупність елементів значення, які додатково можуть нести інформацію про суттєві ознаки і властивості об'єкта" [6, 156-164].

Одним із найдискусійніших питань у вивченні конотації як явища залишається положення про її **семантичний статус** (В. Говердовський, К. Ердман, М. Комлев, В. Телія, Т. Туліна та ін.). Так, К. Ердман доходить висновку, що додатковий зміст (Nebensinn) і чуттєва оцінка (Gefühlswert), інакше – конотація, належать до значення слова такою ж мірою, як і той поняттєвий зміст, що це слово виражає [29, 103-107].

В. Телія була першою з дослідників, яка вказала на семантичний аспект конотації. "Семантична сутність конотації розкривається через узуальну або okazіональну семантику мовних одиниць і виражає оцінне й стилістично марковане ставлення суб'єкта мовлення до дійсності, яке набуває на основі цієї інформації експресивного ефекту" [24, 45].

Окрему проблему становить і **стилістичний** аспект конотації (Л. Загребельна, Л. Лисиченко), які ототожнювали поняття конотативного і стилістичного значень, акцентуючи увагу на додатковості, другорядності конотації. "Інколи за визначеннями другорядності конотації складається враження, що це стилістичне значення є ще одним терміном-синонімом для емоційно-оцінного елемента значення слова" [17, 25].

Вузьке розуміння конотації, так зване "традиційне", набуло більшого поширення в сучасному мовознавстві. Тут конотація розуміється як один із компонентів значення мовної одиниці, який виступає у вторинній для неї функції найменування, який доповнює її об'єктивні значення асоціативно образним уявленням про позначуваний предмет (Ю. Апресян, І. Арнольд, Й. Стернін та ін.).

Основними ознаками конотації Й. Стернін та І. Арнольд називають:

- а) ознаку доповнення до денотативного аспекту значення;
- б) вторинність конотації щодо денотації;
- в) вираження емоційної, експресивної й оцінної інформації [23, 145].

Однак названі ознаки не можуть бути достатньою базою для встановлення лінгвістичного статусу конотації, який у першу чергу передбачає визначення характеру відношення конотації до семантичної структури слова.

Тому варто говорити про синтез широкого й вузького підходів до аналізу конотації. Так, зокрема Ю. Апресян під конотацією лексеми розуміє "незначущі, але стійкі ознаки предмета, які характеризують, як правило, основні або похідні значення слів і матеріалізуються в переносних значеннях..." [1, 159].

В системних опозиціях, які є основним інструментом виявлення компонентів у значенні знака, як підкреслює Й. Стернін, виявляються емоційний, експресивний, оцінний і стилістичний компоненти. Вказані основні компоненти конотації наявні в семантиці переважної більшості слів, тобто вони можуть бути елементами конотації і денотації. Дані компоненти маркуються "позитивно" або "негативно" [23, 20-28]. Дослідник наголошує, що експресивність існує не лише в мові, а і в мовленні, відтак, конотація, як і денотація, може бути системною і оказіональною [23, 93].

Справді, на сучасному етапі ономаціологи і семасіологи, певною мірою і стилісти, тлумачать конотацію як елемент семантичної структури значення слова. Але по-різному визначається її місце у цій структурі: від малозначущості, другорядності, порівняно з денотацією (О. Азнаурова, М. Кожина), до формування цілого вчення про конотативний макрокомпонент у значенні слова (Ю. Апресян, Й. Стернін та ін.).

Таким чином, конотативний макрокомпонент, як і денотативний, може належати ядерній частині значення слова, про що свідчать і результати досліджень інших лінгвістів (Н. Бедрова, Л. Субота та ін.). Звичайно, в нейтральних номінаціях домінантним є денотативний макрокомпонент, а конотативний переважно перебуває на периферії. Але це не означає малозначущості останнього, бо саме периферійні семи конотативного макрокомпонента "доповнюють ядро і значною мірою зумовлюють семантичний розвиток слова та його комунікативні варіювання" [23, 39]. Денотатами комунікативних значень в реальній дійсності можуть бути внутрішній світ мовця, будь-які ознаки предмета, про який ідеться, певні ситуації та повідомлення.

Отже, конотація не нашаровується на основний зміст, як це тлумачиться в широко відомому визначенні конотації О. Ахманової [3, 203], а перебуває у складній взаємодії з ним.

Поняття конотації – одне з найбільш дифузних лінгвістичних концептів. Незаперечним є лише те, що з ним так чи інакше пов'язується експресивне забарвлення мовленнєвих фактів. А от щодо природи конотації, елементом якого виду мовленнєвої діяльності вона є, в якій формі вона локалізується і яку інформацію вона несе, – всі ці питання чекають ще на своє вирішення. Натомість доведеним є той факт, що конотація – це "змістова частина" значення, яка

доповнює знання про об'єктивну дійсність знаннями про національно-культурну специфіку, що й викликає відповідний мовленнєвий ефект [18, 46].

Останнє твердження є яскравим свідченням на користь того, що мова і культура взаємопов'язані, вони взаємодоповнюють одна одну.

Література

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды : В 2 т. / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Школа "Языки русской культуры" : "Вост. лит." РАН, 1995. – Т. 1 : Лексическая семантика : Синонимические средства языка. – 472 с.
2. Арнольд И. В. Лексикология английского языка : [Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Ирина Владимировна Арнольд. – [3-е изд., перераб. и доп.] – М. : Высшая школа, 1986. – 295 с.
3. Ахманова О. С. Фонология. Морфонология. Морфология / Ольга Сергеевна Ахманова. – М., 1966. – 256 с.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли [пер. с 3-го франц. изд. Е. В. и Т. В. Вентцель / ред., вступ. ст. и прим. Р. А. Будагова]. – М. : Изд. Иностранной литературы, 1955. – 416 с.
5. Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика / Роланд Барт. – М., 1989. – 340 с.
6. Блумфильд Л. Язык / Леонард Блумфильд; [пер. с англ. Е. С. Кубряковой и В. П. Мурат / под ред. и с предисл. М. М. Гухман]. – М. : Прогресс, 1986. – 608 с.
7. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура [текст] / Евгений Михайлович Верещагин, Виталий Григорьевич Костомаров. – М. : Изд-во МГУ, 1973. – 235 с.
8. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы) [текст] / Владимир Васильевич Воробьев. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – 331 с.
9. Говердовский В. И. Диалектика коннотации и денотации (Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике) / В. И. Говердовский // Вопросы языкознания. – 1982. – № 2. – С. 71-77.
10. Гумбольдт В. фон Характер языка и характер народа / В. фон Гумбольдт // Гумбольдт В. фон Язык и философия культуры. – М. : Прогресс, 1985. – С. 370-381.
11. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка / Л. Ельмслев // Новое в лингвистике. – М., 1986. – Вып 1. – С. 67.
12. Колшанский Г. В. Лингвогносеологические основы языковой номинации / Г. В. Колшанский // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 99-146.
13. Комлев Н. Г. Компоненты содержания структуры слова / Комлев Николай Георгиевич. – М. : МГУ, 1969. – 192 с.
14. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : [підручник] / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.

- 15.Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387-415.
- 16.Лингвистическая сущность и аспекты номинации / Уфимцева А. А., Азнаурова Е. С., Кубрякова Е. С., Телия В. Н. // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 97-98.
- 17.Лисиченко Л. А., Загребельна Л. С. Лексична конотація та її роль у структурі синонімічної групи / Л. А. Лисиченко, Л. С. Загребельна // Українське мовознавство. – К. : Вид-во при Київському державному університеті видавничого об'єднання "Вища школа", 1985. – Вип. 13. – С. 25-32.
- 18.Мамонтов А. С. Язык и культура : Основы сопоставительного лингвострановедения [Текст] : дис. докт. филол. наук: 10.02.19 / А. С. Мамонтов. – М., 2000. – 326 с.
- 19.Маркарян О. С. Теория культуры и современная наука (логико-методологический анализ) [Текст] / О. С. Маркарян. – М. : Мысль, 1983. – 284 с.
- 20.Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / Валентина Авраамовна Маслова.– Минск : Тетра Системс, 2005. – 256 с.
- 21.Нещименко Г. П. К постановке проблемы "Язык как средство трансляции культуры" [Текст] / Г. П. Нещименко // Язык и культура. – М. : Наука, 2000.– С. 30-45.
- 22.Сепир Э. Язык. Раса. Культура / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – С. 221-223.
- 23.Стернин И. А. Структурная семасиология и лингводидактика / И. А. Стернин // Русское слово в лингвострановедческом аспекте. – Воронеж : Изд-во Ворон. ун-та, 1987. – С. 104-121.
- 24.Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
- 25.Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – С. 36-66.
- 26.Тер-Минасова С. Г. Языки и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова // Учебное пособие. – М. : Слово, 2000. – 262 с.
- 27.Толстая С. М. Мотивационные семантические модели и картина мира / С. М. Толстая // Русский язык в научном освещении. – 2002. – № 1. – С. 112-128.
- 28.Тулина Т. А. Роль коннотативного компонента в обеспечении семантической связности слов / Т. А. Тулина // Система семантической связи языковых единиц : Сб. науч. тр. – М. : Изд-во Московского университета, 1992. – С. 79-86.
- 29.Erdmann. K. O. Die Bedeutung des Wortes / Karl Erdman. – Leipzig : H. Heensselverlag, 1922. – 223 S.

Summary

The article is devoted to the problem of language and culture interaction in modern linguistics. There are several approaches to their treatment nowadays. Some scholars treat them as "a mirror of the culture" (instrumental approach), others as "a cultural code of the nation"(syncretic approach), but the most widely spread is the opinion that language and culture are two autonomic semiotic systems intersupplementing one another (integrated approach).

Connotation combines the signs of the language and the concepts of the culture. It's a bearer of ethnosemantics and many linguists prove this point. It's common to distinguish between wide and narrow meanings of connotation in modern science of the language. In the frames of a wide approach connotative units supplement the basic content of nominative ones. It makes the utterance sound more solemn, familiar, emotional etc. The narrow meaning to the treatment of connotation is more popular among linguists nowadays. Its supporters view connotation in unity with denotation. In spite of the fact that this issue has already been studied profoundly, it still remains disputable and hasn't lost its topicality for today.

CHANGING ASPECTS OF IMMIGRATION INTO THE UK

Rozenfeld J.

Faculty of Arts, P.J. Safarik University, Kosice, Slovakia

Since 2004, the accession of Slovakia to the European Union the problems springing from the flow of Eastern European workforce to the United Kingdom has been occupying leading analysts, journalists, politicians and sociologists. The topic is still relevant even after seven years of the political decision and signature of the treaties of accession to the EU. Mass migration and immigration has elicited a chain of mixed reactions in the UK as well as in the home countries of the migrants provoking social debates investigating the contradictory aspects of the phenomenon. As new immigrant communities have come to existence and grown stronger and gradually the groups of Poles, Slovaks, Czechs, and Hungarians – just to mention the Visegrád Group – have become significant communities in the British cities, the native society started to voice worries.

Though, a number of analysts, e.g. Philippe Legrain in 2005, argue that the struggling economy of the British Isles badly needs the newly arrived workforce, the reactions towards the newer waves of migrants have not always been welcoming and friendly and the positive idol of British multiculturalism and tolerance have started to